

»Onko se minkäläistä?» — kysyvyyden redundanssia puhe-suomessa¹

HANNELE FORSBERG

1. Suomen kielessä kysymyslauseita on rakenteeltaan kahta päätyyppiä: (1) *kO*-kysymyspartikkelilla muodostettuja ns. vaihtoehtokysymyksiä ja (2) kysymyssanoilla muodostettuja *MI*-kysymyksiä, joita nimitetään myös hakukysymyksiksi. Vaihtoehtokysymykset jaetaan edelleen disjunktiiivisiin (esim. *Onko laukkusi sininen vai punainen?*) ja joko/tai-kysymyksiin (esim. *Oletko asiasta varma?*). Yleisimpiä vaihtoehtokysymyksiä ovat sellaiset lauseet, joissa *-kO* liittyy verbiin; näissä lauseissa kysyvyys yleensä kohdistuu koko propositioon. Hakukysymyksissä kysyvyys sen sijaan kohdistuu yleensä vain yhteen konstituenttiin puhujan ollessa selvillä propositiosta muilta osin. (Hakulinen – Karlsson 1979: 281–283, Matihaldi 1979: 170–175.)

Puhekielessä käytetään joskus myös sellaisia kysymyslauseita, joissa on molemmat interrogatiivisuuden muotoainekset: sekä partikkeli *-kO* että kysymyssana. Hakulinen ja Karlsson ovat lauseopissaan (s. 283–284) tulkinneet nämä lauseet pleonastisiksi *kO*-aineiksensa osalta, toisin sanoen hakukysymysten parafraaseiksi. Esimerkit *Oletteko kuinka vanha?* ja *Näkeekö minusta mitä?* merkitsisivät siis samaa kuin *Kuinka vanha olette?* ja *Mitä minusta näkee?*

Tarkastelen kirjoituksessani tällaisia kysymyslauseita, joita nimitän KOMI-lauseiksi, sisältyväthän niihin molemmat kysymysmorfeemit: lauseen-alkuiseen konstituenttiin – yleensä verbiin, mutta joskus myös *jo-* tai *vielä-*adverbiin – liittyvä liitepartikkeli *-kO* ja lauseen loppupuolella kysymyssana, useimmiten *mi*-alkuinen.² Yritän selvittää, miten tällaiset rakenteet

¹ Artikkelin perustuu Kielitieteen päivillä Joensuussa 10.5.1991 pitämäni esitelmään.

² *kO*-partikkelin puhekielisiä variantteja ovat mm. *-ks* ja *-k*; yksikön 2. persoonan muotoisista verbi-alkuisista kysymyksistä *-kO* voi kokonaankin puuttua kaakkoismurteissa, läheisissä savolaismurteissa, kaakkoishämäläisissä murteissa kuten yleispuhekielessäkin. Tämä poikkeus ei mielestäni estä puhumasta KOMI-lauseista: *otat sie ~ sä* -tyyppi on kiinteä rakenne, jossa painoton pronomini on liitepartikkelin paikalla ja tavallaan korvaa sitä.

ovat voineet syntyä ja miten niitä olisi tulkittava. Tarkastelen ensin murteista keräämääni aineistoa, ja sen jälkeen pohdin, miten nykypuhekielen KOMI-lauseita voisi selittää.

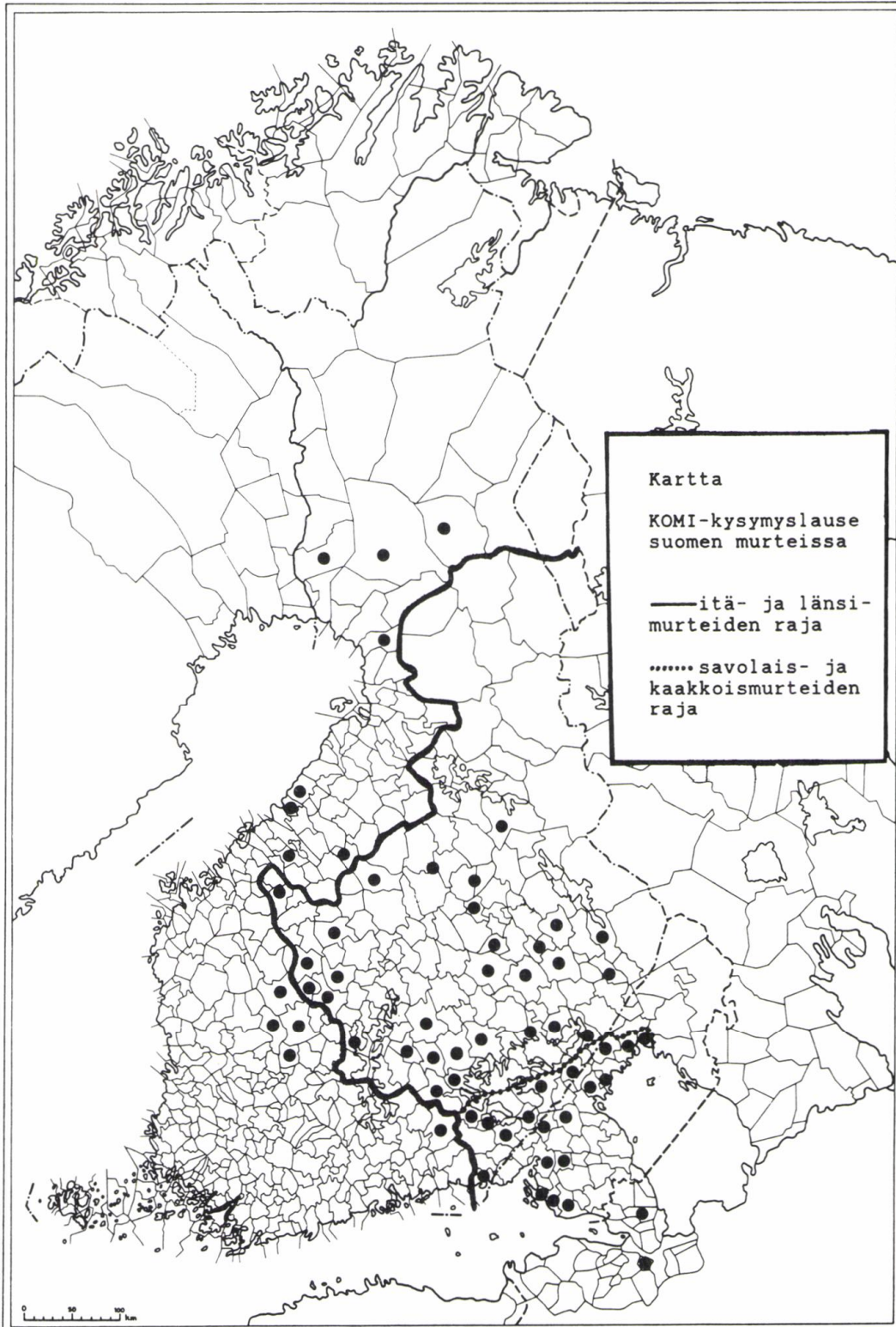
2. Jo 1800-luvun lopun murretkimuksissa on käsitelty kysymyslauseita, joissa käytetään sekä *kO*-partikkelia että kysymyssanaa. Huomioitaan ovat esittäneet Lönnbohm kaakkoismurteista (1879: 73–74), Setälä Koillis-Satakunnan kansankielestä (1883: 140), Hannikainen Parikkalan murteesta (1886: 131), Sirelius Jääsken ja Kirvun murteesta (1894: 104, 128–129) ja Latvala Pohjois-Savon murteesta (1899: 47); ks. myös Jännes 1891: 243. Esimerkkejä: Ähtäri *Onkohan sillä mitä asioita?* (Setälä mts. 140) | Ruovesi *Onko tää matka kuinka pitkä?* (mp.) | Parikkala *Onko kuka näht meijän Anttii?* (Hannikainen mts. 124) | Jääski, Kirvu *Oottaks työ mihi mänöss?* (Sirelius mts. 104) | *Vieläks hää haastaa kene kans?* (mts. 129) | Pohjois-Savo *Onko Anna-Sohvi missä?* | *Pittääkö miten varraen kahvija tuuva?* (Latvala mp.). Useimmiten tällaisia kysymyksiä on luonnehdittu »yleisiksi» tai »sangen tavallisiksi». Esimerkiksi Setälä kirjoittaa (mts. 140):

Koko tälle murteelle ovat yleisiä semmoiset kysymyslauseet, joissa kysymysliitännäinen *-ko* on liitetty lauseen verbiin tai muuhun sanaan, vaikka lauseessa jo ennestään on kysyvä pronomini tai pronominaali. Näissä luultavasti kysyvä pronomini tai pronominaali on menettänyt kysyvän luontonsa ja muuttunut indefiniittiseksi.

Myös Latvala, tosin hieman epäröiden, pitää pronomineja merkitykseltään indefiniittisinä (mts. 47). Sirelius sen sijaan toteaa Jääsken ja Kirvun murteiden interrogatiivipronomineja esitellessään, etteivät ne ole kysymyspartikkelin sisältävissä lauseissa kokonaan kadottaneet interrogatiivista väritystään, vaan että tämä väritys esiintyy usein hyvinkin tuntuvana (mts. 104). Esitellessään *kO*-partikkelin yhteydessä samanlaisia lauseita hän taas toteaa kysymyssanan menettäneen kysyvän luonteensa melkein kokonaan ja muuttuneen merkitykseltään indefiniittiseksi (mts. 128).

Murteita koskevan aineiston olen koonnut pääasiassa Muoto-opin arkistosta kysymyssanojen ja *kO*-partikkelin kohdalta. Keruuoppaassa kerääjiä on pyydetty kiinnittämään huomiota indefiniittipronominien yhteydessä mm. tyyppiin: »tunnetteko *ketä* ('ketään')?» (Itkonen 1983: 59). Lisäksi olen poiminut muutamia KOMI-lauseita myös murrenauhoitteista, tekstijulkaisuista ja Suomen murteiden sana-arkiston kokoelmista; pari tapausta olen merkinnyt muistiin suoraan pohjoiskarjalaisilta murteenpuhujilta.

Keräämäni aineiston perusteella KOMI-lauseiden levikki suomen murteissa on selvästi itäinen. Oheiseen karttaan on merkitty niin vanhoista murretkimuksista, Muoto-opin arkistosta kuin muistakin lähteistä löytämäni

tiedot. Eniten KOMI-rakenteesta on tietoja kaakkoismurteista ja niille läheisistä savolaismurteista; vain pohjoisimmista savolaismurteista se näyttää puuttuvan. Joitakin esimerkkejä on löytynyt myös länsimurteiden puolelta, pohjalaismurteista, perihämäläiseltä ja kaakkoishämäläiseltä murrealueelta. Esimerkkejä murreryhmittäin:³

Kaakkoismurteet:

- (1) [Vieras ovella:] saisiks mitä juotavaa talost? (Ruokolahti, MA)
- (2) em mie tiijä onko hiä humalassa millaene. (Uukuniemi, MA)
- (3) ol'kos, onkos työs mitä moittimista? (Lumivaara, MA)
- (4) os'ko hyö nyt siit minkä kaupa pitäjiä tahi mitä... (Lemi, MA)
- (5) saat sie mitä sielt? (Virolahti, MA)
- (6) määät sie millo Helsinkii? (Uusikirkko, MA)
- (7) onk myötävänä mitä? (Viipurin mlk., MA)
- (8) lieks sie ketä kotisilla ko lapsi niin itköö. (Toksova, SMSA s.v. *lie*)

Savolaismurteet:

- (9) onkos se ostanna mistee lisäpeltoo? (Siilinjärvi, MA)
- (10) onkos teillä miten kiirep poes lähtee. (Vehmersalmi, MA)
- (11) [MV vieraalleen:] lähetkö sinä vielä minnek? (Polvijärvi, MA)
- (12) [Keskustellessani äitini kanssa siitä, mihin kesän tomaattisatoa voisi käyttää, äitini kysyi:]
oot sie keittänyt ”tomaattikeitto millo?
[Vastasin:] en. (Polvijärvi, omat muistiinpanot 1991)
- (13) minä sanon »oisikkos teillä missä se viis pennii anttook?» (Eno, Forsberg 1988: 120)
- (14) sittem mie kyselij jotta jäikö heilem mitä piähä. (Kesälahti, MA)
- (15) [Haastateltava muistaa, että hänen kellonsa oli pysäytetty ja kysyy haastattelijalta:]
— — jokohan nyt_o aeka ”mitem pal'jo?
H: se ov vähä yli puoli kolome. (Kerimäki, Yli-Luukko — Yli-Paavola 1987: 23)
- (16) männöökö millon Kallislahteej junnoo? (Sääminki, MA)
- (17) ol'kos Alpo minkälaine oppilas [koulussa]. (Hirvensalmi, MA)
- (18) tulko siitä osaks sittem minkäverra? (Keuruu, MA)

Pohjalaismurteet:

- (19) onko Einari millon käynnyt täälä? (Kaustinen, MA)
- (20) olittako kuinka hilijasehen [’myöhään’] ylähällä illalla? (Himanka, MA)

³ Esimerkkien transkriptiota on yksinkertaistettu ja yhdenmukaistettu. Painotusta ei yleensä ole merkitty; muutamissa esimerkeissä lauseyhteydessään prominentit sanat on kuitenkin osoitettu (”).

»Onko se minkäläistä?» – kysyvyyden redundanssia puhe-suomessa

- (21) kävin kättelemäsa [vintillä], onko tännet tansseista tulluk ketä.
(Kuivaniemi, MA)

Hämäläismurteet:

- (22) muistakkos Sinikka mitä? (Virrat, MA)
(23) min_en sit muista että annoinko mie sen sit kullekka vai jäikö se sinnev Vuohijärvelle. (Valkeala, MA)

Suurin osa aineiston kysymyslauseista on itsenäisiä kysymyspäälauseita, jotka ovat myös funktioltaan kysyviä; muutamissa tapauksissa kysymyslauseetta voi kuitenkin pitää myös toissijaisena arvelevana väitteenä, kuten esimerkeissä (4) ja (8). KOMI-rakennetta käytetään myös epäsuorissa kysymyslauseissa, jotka ovat funktioltaan useimmiten toteavia, ks. esimerkkejä (2), (14), (21), (23).

Vaikka Muoto-opin arkiston esimerkkien kontekstiedot ovat usein vähäisiä ja tulkinnan kannalta tärkeät vastaukset puuttuvat, aineistoa tarkastelemalla käy selväksi, ettei interrogatiivisten sanojen funktio näissä kysymyslauseissa ole aina yksiselitteisesti kysyvä: vain osaa lauseista voi siis pitää (Hakulisen ja Karlssonin tavoin) hakukysymysten parafraseina. Sellaisilta vaikuttavat ainakin esimerkit (15), (17) ja (18). Joissakin lauseissa, mm. useimmissa epäsuorissa kysymyslauseissa, kysymyssana taas on selvästi indefiniittisessä käytössä. Myös lauseessa (12) tulkitsin kysymyssanan indefiniittiseksi: äitini ei kysymyksellään halunnut tietää, milloin olin keittänyt tomaattikeittoa, vaan olinko tehnyt sitä ylipäättään koskaan. Kielteisen indefiniittisen merkityksen 'ketään' saa kontekstissaan myös lauseen (8) kysymyssana. Esimerkeissä (1) ja (4) sen sijaan myönteinen indefiniittinen tulkinta tuntuu luonnollisimmalta. Interrogatiivien ensisijainen funktio näissä lauseissa lieneekin ollut indefiniittinen. Itämurteissa, etenkin kaakkoismurteissa, kysymyssanojen indefiniittinen käyttö on nimittäin vanhastaan ollut huomattavasti laajempaa kuin länsimurteissa ja pääosin niihin pohjautuvassa kirjakielissä (ks. esim. Hannikainen 1886: 126, Latvala 1899: 47, Sirelius 1894: 104–105).⁴ Esim. *jos-* ja *kun-*konjunktion sisältävissä sivulauseissa ja

⁴ Kirjakielisestä käytöstä ks. Suojanen 1977: 29–32, 188–189 ja siinä mainittu kirjallisuus. Ojansuun (1922: 94–95) lähisukukielistä antamista esimerkeistä voi päätellä, että interrogatiivien indefiniittinen käyttö on hyvin laajaa myös karjalan kielessä. – Itse asiassa indefiniittisen merkityksen uskotaan olevan interrogatiivista alkuperäisempi: suomen kielen interrogatiivien arvellaan semanttisesti kehittyneen niistä (Hakulinen 1979: 73). Myös useimmissa indoeurooppalaisissa kielissä kysymyssanojen ja indefiniittisanojen etymologinen yhteys on selvä (Lyons 1977: 758–759). Sellaisina kielinä, joissa samoja muotoja käytetään sekä indefiniitti- että interrogatiivisanoina, Lyons (mp.) on maininnut klassisen kreikan ja Zaefferer (1990: 226–227) korean; kumman tulkinnan muoto saa, ratkaisee näissä kielissä sanan painotus ja lauseese- ma.

emfaattisissa kieltolauseissa näihin pronomineihin ei sisälly kysyvyyden merkityspiirrettä:

- (24) *enne sielä jos kuka mitä* kuul, ni' ei virkettu mittää — — (Kitee, Forsberg 1988: 360)
- (25) se [piki] on niin *kun* se kuivi *mihin* niin se ee sitte antanna vettä läpi. (Nurmes, MA)
- (26) no *eihä* sitä *mihi* saatu vietty — — (Kuolemajärvi, Virtaranta 1982: 93)

Myöskään *kO*-kysymyslauseissa ei ole käytetty varsinaisia indefiniittipronomeja, joita kyllä käytetään päälauseina olevissa väitelauseissa, vaan samoja *k-* ja *mi-*alkuisia interrogatiivisanoja ja niiden johdoksia kuin hakukysymyksissä. Esimerkiksi lauseessa (7) *onk myytävänä mitä* kysymyksen merkitykseksi voidaan tulkita joko 'jotakin' tai 'mitään'. Konteksti, painotus ja lauseen propositionaalinen sisältö ratkaisevat, miten kuulija lauseen tulkitsee. Kysyjä ei siis rakenteellaan implikoi myönteisyyttä tai kielteisyyttä, kuten on tehtävä kirjakielessä, jossa puhuja joutuu polaarisuusmorfeemeja käyttämällä paljastamaan oman oletuksensa, siis kysymään joko *onko myytävänä jotakin* tai *onko myytävänä mitään*.

Kun joko/tai-kysymys kohdistuu merkitykseltään indefiniittisen tai väljän proposition paikkansapitävyyteen, vastauksen ollessa myönteinen indefiniittistä ainesta yleensä selvennetään — pelkkä myöntäminen voisi tuntua epäkohteliaalta. Mitä enemmän indefiniittistä sanaa painotetaan, sitä selvemmin kysyvyys siihen kohdistuu. Tätä kautta KOMI-kysymyksiä lieneekin ruvettu käyttämään myös hakukysymysten sijasta. Valinta siitä, selventääkö kuulija myös indefiniittistä ainesta, jätetään hänelle. Ilmauksen lopullinen tulkinta syntyy vasta vuorovaikutuksessa; nämä kysymyslauseet ovatkin hyvä esimerkki ilmauksista, joiden merkitysten tulkintaan ei riitä puhujan intentioiden selvittäminen, koska näistä merkityksistä — keskusteluntutkijoiden sanoin — »neuvotellaan» puhetilanteessa (ks. Auli Hakulinen 1989: 47).

Hakukysymyksillä ja vastaavilla KOMI-kysymyksillä on erilaiset presuppositiot. Kun puhujan oletetaan hakukysymyksissä olevan selvillä propositiosta muilta osin — esim. lauseen *mitä on myytävänä* presuppositio on, että jotakin on myytävänä — vastaavalla KOMI-kysymyksellä *onko myytävänä mitä* puhuja ilmaisee olevansa hieman epävarma myös muusta propositiosta; kysymykseen sisältyy itse asiassa kaksi kysymystä: onko myytävänä jotakin, ja jos on, niin mitä? Tämä epävarmuus lieventää kysymyksen jyrkkyyttä ja tekee siitä suoraa hakukysymystä kohteliaamman. Tällä tavoin jopa keskustelunavausfraasia *mitä kuuluu* on Itä-Suomessa pehmennetty muotoon *kuuluuko sitä mitä* (kuuluuko jotakin, ja jos kuuluu, niin mitä kuuluu).

3. Suomen yleiskielestä tehdyissä esityksissä KOMI-lauseista on vain vähän tietoja. Penttilällä on kieliopissaan (1963: 525) yksi esimerkkilause, Ilmari Kiannon tekstiä, kohdassa jossa kysyvien pronomien indefiniittistä käyttöä luonnehditaan sanoilla »us. lievästi murteenomaisesti». Hakulisen ja Karlssonin lauseoppiin (1979: 283–284) rakenne on poimittu eräästä pro gradu -työstä (Väätäinen 1977), jossa tarkastellaan kysymyksen ja vastauksen muodostamista suomen kielessä Veijo Meren tekstien pohjalta; Nykysuomen lauseopin neljästä esimerkistä kolme perustuu Meren kirjoittamaan dialogiin. Nykysuomen sanakirjassa useimpien kysymyssanojen kohdalla on kyllä esimerkkejä tällaisesta käytöstä, mm. Juhani Ahon kielestä, mutta ne on yleensä leimattu murteellisuuksiksi, eräissä kohdissa on viitattu myös itäsuomalaisuuteen. Vaille murteellisuusmerkintää on jäänyt vain fraasi *tiedät-kös mitä* (s.v. *mikä*); sitä on tarkennettu käytettävän »puhekielessä». Myös Suomen kielen perussanakirjaan (s.v. *kuka*) on kelpuutettu *ken*-pronominita yksi NS:n esimerkki: *Onko ke(ne)ltä kadonnut rahaa?*, joka on tarkennettu arkityyliseksi ilmaukseksi. KOMI-rakenteen käyttö keskittyy selvästi puhuttuun kieleen; kirjoitetussa yleiskielessä sitä tuntuu käytettävän vain puhekielistä sävytystä tavoiteltaessa.

Nykypuhekielistä KOMI-lauseiden käyttöä olen kirjannut erilaisista julkisista ja yksityisistä puhetilanteista: televisiohaastatteluista ja -keskusteluista, radiohaastatteluista (sekä valtakunnallisilta että paikallisilta joensuulaisilta asemilta) ja työpaikallani Joensuun yliopistossa käydyistä keskusteluista, joissa olen ollut mukana tai joita olen kuullut sivusta.⁵ Aineistossa on siten sekä itämurrepohjaista aluepuhekieltä että alueellisesti leimattomampaa yleispuhekieltä. Lisäksi olen merkinnyt muistiin muutamia KOMI-lauseita romaanien ja näytelmien dialogista; kovin tavallisia ne eivät kaunokirjallisuudessa tunnu olevan. Esimerkiksi Aimo Hakanen, joka on käsitellyt Nalle Puh -kirjan suomennoksessa käytettyjä kysymyksiä (1978), ei rakennetta mainitse. Ilmeistä on, että kaunokirjallisuudessa sitä tapaa vain epämuodollista puhekieltä simuloivassa dialogissa.

Yleispuhekielen KOMI-lauseet voivat tietysti olla murteellisuuksia: syntaktisia murrepiirteitä ei varmaankaan tiedosteta yhtä helposti kuin fonologisia ja morfologisia. Olen huomannut mm. erään Pohjois-Karjalan alueradion toimittajan käyttävän tätä rakennetta hyvin usein haastatteluissa; muoto-opillisesti hänen puheensa on melko kirjakielistä.

Kaikkien KOMI-rakenteiden taustalle ei ole kuitenkaan välttämätöntä ajatella väljämerkityksistä itämurteista mallia, vaan niiden syntyä voidaan

⁵ Esimerkit on merkitty muistiin v. 1990–91, ja ne ovat tekstissä ilman lähdeviitettä.

perustella myös puheen tuottamisen prosessuaalisuuteen ja keskustelun vuorovaikutusluonteeseen liittyvillä psykolingvisticilla ja pragmaattisilla tekijöillä.⁶ Osa puhutun kielen KOMI-kysymyslauseista liittyy selvästi siihen, ettei puhuja lausetta aloittaessaan ole suunnitellut rakennetta loppuun eikä tarkkaan tiedä, minkälaista kysymysstrategiaa käyttäisi. Lauseita voi pitää jonkinlaisina kontaminaatioina, jotka syntyvät kysyjän muuttaessa suunnitelmaansa kesken lauseen. Koska *kO*-morfeemi on neutraali kysymyksenosoin suomen kielessä, on luonnollista, että lause aloitetaan liittämällä se verbiin. Rakenteen suunnittelemattomuus ilmenee myös siitä, että ennen lauseen lopussa täsmentämäänsä kysymyksen kohdetta puhuja pitää tauon. Tällä tavoin tulkitsin mm. seuraavat esimerkit.

- (27) [Ulkomaisten luennoitsijoiden lupia koskevassa tiedotustilaisuudessa asiaa oli käsitelty esimerkkitapauksen valossa. Joku kysyi esityksen pitäjältä:]
 olisiko tää luennoitsija nyt sitten, minkä alan?
 B: iham minkä vaan — —
- (28) [Television vaalivalvojisissa haastateltiin erästä kansanedustajaehdokasta äänten laskun ollessa vielä kesken. Toimittaja arveli ehdokkaan saavan yli 15 000 ääntä ja kysyi sitten tältä, millä hän on harvoinut niin paljon ääniä. Koska tieto oli epävarma, ehdokas ei hyväksynyt kysymyksen presuppositiota ja sanoi:]
 sitä minä en tiedä, olenko minä saanut, kuinka monta ääntä.

Puhuja ilmeisesti aikoi ensin sanoa »niin paljon ääniä», mutta epäröivän tauon jälkeen päätti olla hyväksymättä ollenkaan presuppositiota äänten paljoudesta.

Kysymysstrategiasta päättämisen vaikeus näkyy näissä rakenteissa myös siten, että kysyjä heti KOMI-lauseen perään tarjoaa yhden tai useita vaihtoehtoja kysymänsä indefiniittisen aineksen paikalle.

- (29) [Alueradion toimittaja haastatteli Joensuussa asuvia vietnamilaislapsia:] onko koulussa minkälaista [!] olla, mukavaa?
- (30) [Kahvipöydässä puhuttiin lehdessä olleesta artikkelista. Joku kysyi:]
 olisiko se millo, viime viikolla vai?
- (31) [Radio Suomen toimittaja kysyi ohjelmaan soittaneelta:]
 onko se [soittajan toivoma kappale] minkä ”tyyppinen, valssi humppa tango?

Usein KOMI-rakenne kuitenkin tuotetaan sujuvasti eikä epäröintiä esiinny. Puhekielelle on todettu tyypillisiksi erilaiset lohkeamat, joiden käyttö palve-

⁶ Luonnollisesti pragmaattiset, kielen käyttöön liittyvät tekijät ovat vaikuttaneet myös siihen, etteivät interrogatiivi- ja indefiniittisanat itämurteissa ole kaikissa lause-tyypeissä eriytyneet.

»Onko se minkälaista?» – kysyvyyden redundanssia puhe-suomessa

lee sekä puhujan että kuulijan etuja: informaatiota annostellaan pieninä osina. Yleensä lohkeamista on puhuttu vain NP:n yhteydessä, mutta samantapaista ilmiötä on todettu myös verbien kohdalla. Auli Hakulinen (1987: 16–17) on kirjoittanut tapauksista, joissa odotuksenmukaisella verbin paikalla lauseessa on *olla*-verbi tai muu merkitykseltään yleinen verbi ja semanttisesti spesifisempi verbi seuraa jäljempänä (esim. *kyllä siinä on koko elämänsä aikana tavallaan näkyy*); aistihavaintoverbien yhteydessä semanttinen jälkitäsmennys on jo joskus johtanut rakenteen kieliopillistumiseen – näin on tapahtunut Räisäsen mukaan rakenteelle *tulee kuuluu/näkyy* ('kuuluu/näkyy tulevan') Pohjois-Karjalan ja Kainuun murteissa (1990: 154). Myös puheena olevan kysymysrakenteen yhteydessä voisi puhua lohkeamasta oikealle: alkuun sijoittuvalla kysymysmorfeemilla *-kO* puhuja merkitsee lauseen kysyväksi ja vasta jäljempänä lauseessa tarkentaa kysymyksen kohteen kysymyssanalla.

Kysymyslauseiden yhteydessä ei Auli Hakulisen mukaan ole yleensä pidetty relevanttina teema/reema-jakoa, ja hän epäilee, ettei kysymyslauseessa temaattisia sanajärjestysvaihtoehtoja olisikaan (1976: 137). KOMI-kysymyslauseissa informaatorakenteen vaikutus on kuitenkin selvä: lauseen alkuun sijoitetaan tuttu aines, puheenaihe, ja lauseen loppuun remaattiseen asemaan jätetään kuulijalle uusi tieto, kysymyssana. Samantapaisia rakenteita ovat myös sellaiset haastatteluissa yleiset väitelauset, joihin on sijoitettu kysyvä aines loppupuolelle, esim. *ja te olitte siellä milloin?* Huomasin mainitsemani toimittajan käyttävän samassa haastattelussa sekä täydennettäväksi tarkoitettuja väitteitä että KOMI-kysymyksiä, esim.

(32) selviääkö se [tutkittava asia] sittem miten helposti?

(33) ja, teitä [työntekijöitä] on täällä, mitem paljon?

(34) ja töissä on täällä, mitem monta ihmistä?

Lauseen loppuun kysymyssana jää myös sellaisissa vastakysymyksissä, joissa esimerkiksi huonon kuuluvuuden takia epäselväksi jäänyt konstituentti korvataan kysymyssanalla. Seuraavat esimerkit ovat Salli Kankaanpään tutkimusaineistosta (1989a: 106; 1989b: 147):

A: et kai vaan heittänyt roskeen kaalin päälle?

B: kaalin ”mitä?”

A: kaalin päälle.

[J tulee kaupasta. Keskustelun alku.]

S: ostitko?

J: ostin mitä?

S: ostitko suklaata?

J: ostin.

Kysymyssanan »lohkeamista» voidaan selittää myös viskurilailla. Mitä ras-
kaampi kysymyssana tai kysymyssanalla alkava lauseke on, sitä helpommin
se siirtyy lauseen alusta kauemmaksi. Yleispuhekielen KOMI-lauseissa ky-
symyssana on harvemmin kuin murteissa itsenäisenä lauseenjäsenenä eli
muodostamassa yksin kysyvää NP:tä; useimmiten se on lauseessa jonkin
nominaalikonstituentin määrittänä, esim.

- (35) [Televisiossa haastateltava kertoi:]
(Kun kuuntelen levyttä Sepon laulua) kuulen siitä laulusta onko
Seppo ollut *missä kunnossa* — —
- (36) [Radio Suomen toimittaja kysyi haastateltavalta:]
oletko *minkälaisessa yhteydessä* ollut nyt perheeseesi?
B: minä soitin tänä aamuna — —
- (37) [Näytelmän dialogista (Siltanen 1991: 33):]
A: Onksulla *mikä auto*?
B: Honda.

Tavallisia KOMI-lauseessa kysytyjä lausekkeita ovat esimerkiksi *kuinka-* ja
*miten-*alkuiset adjektiivi- ja adverbiaalilausekkeet, jotka saattavat olla liian
raskaita lauseen alkuun. Toisaalta kysyvyyden kohdistuminen esimerkiksi
määrän tai laadun asteen tarkentamiseen on näissäkin lauseissa usein näen-
näistä. Kysymyssana voi olla painoton, indefiniittinen täyte ennen painokas-
ta konstituenttia, johon kysyvyys itse asiassa kohdistuu (ks. myös esimerk-
kiä 32).⁷

- (38) [Aueradion toimittaja haastatteli lääkäriä opiskelijoiden kevätyäsy-
myksestä:]
onko tuo väsymys miten ”pahanlaatuista”?
B: useimmiten se on kyllä ihan hyvänlaatuista — —
- (39) [Näytelmän dialogista (Siltanen 1991: 7):]
A: Se on se Aulangon näkötorni.
B: Onkse miten korkea?
A: En tiä, on se kai korkea — —

⁷ Laatu ja määrää voidaan haku- ja KOMI-kysymysten sijasta kysyä myös joko/tai-
kysymyksillä: kysymyksen kohdistamista osoitetaan tällöin *kin-*liitepartikkelilla tai
liittämällä *-ko* verbin sijasta lauseen nominaalijäsenen (joko/tai-kysymyksen koh-
distamisesta ks. Hakulinen — Karlsson 1979: 282). Vrt. *Miten kauan olit siellä?* —
Olitko siellä miten kauan? — *Olitko siellä kauankin?* — *Kauanko siellä olit?* Vaikka
joko/tai-kysymyksellä yleensä pyydetään toista vahvistamaan tai kieltämään esitetty
propositio, näihin lauseisiin odotetaan laajempaa vastausta. Jo Setälä on lauseopis-
saan huomauttanut, että *-ko*, *-kö* on usein ’kuinka’, esim. *Paljonko* [= kuinka paljon]
kello on? (1973: 127). Ks. myös Tuomikoski 1969: 68. Kysymyssanoihin rinnastetta-
via leksikaalistumia ovatkin mm. *paljonko*, *montako* ja *kauanko*.

»Onko se minkälaista?» – kysyvyyden redundanssia puhe-suomessa

4. Kahden kysymysmorfeemin esiintyminen samassa lauseessa on puhuttuun suomeen kuuluva ilmiö. Vaikka KOMI-rakenteita käyttänevät eniten itämurteita ja niihin pohjautuvia aluepuhekieliä puhuvat, joille interrogatiivi- ja indefiniittisanojen eriytymättömyys on tuttua, yleispuhekielisten esimerkkien tarkastelu osoittaa puhetilanteeseen liittyvien tekijöiden luovan edellytyksiä rakenteen käytölle muutenkin. Päädyttiinpä KOMI-rakenteeseen mil-tä pohjalta tahansa, sen aiheuttama pragmaattinen vaikutus on aina saman-tapainen: kysymyksen jyrkkyyttä, spesifisyyttä pehmentävä. Kysymykset ovat monissa tilanteissa ns. kasvoja uhkaavia akteja, joiden onnistumista vuorovaikutuksessa pyritään turvaamaan lieventämällä ilmaisua (kohteliai-suusteorioista ks. esim. Lampinen 1990). Kysymysten lievennyskeinoja suo-men kielessä on käsitelty eri yhteyksissä melko paljonkin.⁸ Näiden kielellistä kohteliaisuutta osoittavien keinojen joukkoon voi lukea myös käsittelemäni kysymysrakenteen.

LÄHTEET

- FLINT, AILI 1980: Semantic Structure in the Finnish Lexicon: Verbs of Possibility and Sufficiency. SKST 360. Savonlinna.
FORSBERG, HANNELE 1986: Potentiaali savolaismurteissa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.

⁸ Hakukysymysten yhteydessä mahdollisia lievennyskeinoja ovat ainakin liitepartikkeli *-hAn* (ks. Hakulinen 1976: 9, Hakulinen – Karlsson 1979: 288, Lampinen 1989: 78), liitepartikkeli *-s* (Lampinen mts. 83), liitepartikkeli *-kA* (Turunen 1956: 83, Forsberg 1986: 118), liitepartikkeli *-kAAn* (Hietaranta 1980, Lampinen mts. 85), potentiaali (Yli-Vakkuri 1986: 210–211; Forsberg 1986: 117–119, 1990: 24), imperfekti (Yli-Vakkuri mts. 179–183, Lampinen mts. 37–40, 1990: 86), modaaliverbi *mah-taa* (Flint 1980: 137–138, Lampinen 1989: 104) ja tungettelua ennakoivat kehyslauseet (Lampinen 1989: 137–144, 1990: 88–89). Väätäinen on huomannut, että *kO*-partikkelilla muodostettua kysymystä käytetään hakukysymysten sijasta tilanteessa, jossa ei ole kohteliaista tai puhujan kannalta edullista osoittaa niin suurta tietämättömyyttä kuin kysymyssanan käyttäminen osoittaisi, vrt. *Mistä te tulitte?* ja *Helsingistäkö te tulitte?* (1977: 26.) Myös sitä menettelyä, että kysyjä heti hakukysymyksen jälkeen selventää vaihtoehtokysymyksellä, minkä tyyppistä vastausta hän odottaa, voi pitää pehmentävänä strategiana; esimerkki murrehaastattelusta: *No minkäslaista tukkaa sillon käytettiin olikse pit(kä)?* (Länsimäki 1985: 36); ks. myös esimerkkejä 29–31. Enemmän pragmaattista päättelyä vaativat jo hakukysymysten sijasta annetut epäsuorat vihjeet (Lampinen 1989: 147) ja asian kiertävät yksinkertaiset kysymykset (Hakulinen – Karlsson mts. 288). Eri lievennyskeinojen aiheuttamat implikaatiot ovat osittain samoja, mutta osittain ne myös poikkeavat toisistaan; kullakin keinolla on tyypilliset käyttökontekstinsa.

HANNELE FORSBERG

- 1988: Pohjois-Karjalan murrenäytteitä. Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö. Joensuu.
- 1990: Potentiaalinen käytöstä suomen murteissa. *Congressus septimus internationalis fenno-ugristarum 3 B. Sessiones sectionum* s. 23–28. Debrecen.
- HAKANEN, AIMO 1978: Nalle Puhin kysymykset. Rakenteita. — Juhlakirja Osmo Ikkolan 60-vuotispäiväksi 6.2.1978 s. 207–232. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Turku.
- HAKULINEN, AULI 1976: Suomen kielen generatiivista lauseoppia 2. *Reports on Text Linguistics. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut*, nr 7. Turku.
- 1987: *Eiköhän siit tullu ekonoomi siit tuli nii*. Eräiden lausesulaumien tarkastelua. — Mauno Koski, Eeva Lähdemäki, Kaisa Häkkinen (toim.), *Fennistica festiva in honorem Göran Karlsson septuagenarii* s. 11–20. Åbo.
- 1989 (toim.): Suomalaisen keskustelun keinoja I. *Kieli* 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HAKULINEN, AULI — KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. SKST 350. Jyväskylä.
- HAKULINEN, LAURI 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Keuruu.
- HANNIKAINEN, O. 1886: Kielenmurteesta Parikkalan pitäjässä. *Suomi* II: 19. Helsinki.
- HIETARANTA, PERTTI 1980: *-kaan, -kään* -liitepartikkelin pragmatiikkaa. — *Vir.* 84 s. 250–254.
- ITKONEN, TERHO 1983: *Muoto-opin keruupopas*. 2. painos. SKS, Vaasa.
- JÄNNES, ARVI 1891: Suomen partikkelimuodot. *Suomi* III: 4. Helsinki.
- KANKAANPÄÄ, SALLI 1989a: Vastakysymysten asema keskustelussa. Heikki Nyysönen ja Olli Kuure (toim.), *XV Kielitieteen päivät Oulussa 13.–14.5.1988*. Esitelmät. *Acta Universitatis Ouluensis B* 14 s. 105–114. Oulu.
- 1989b: Vastakysymys kysymyksenä ja vastauksena. — Suomen kielitieteellisen yhdistyksen vuosikirja 1989 s. 145–160. Suomen kielitieteellinen yhdistys, Helsinki.
- LAMPINEN, ARJA 1989: Kohteliaisuuden ilmaiseminen Ilmari Turjan ja Mika Waltarin näytelmien dialogissa. *Laudaturtutkielma*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- 1990: Suomen kielen kohteliaisuusstrategiat. — *Sananjalka* 32 s. 77–92.
- LATVALA, SALU 1899: Lauseopillisia muistiinpanoja Pohjois-Savon murteesta. *Suomi* III: 17. Helsinki.
- LYONS, JOHN 1977: *Semantics* 2. Cambridge University Press, Cambridge.
- LÄNSIMÄKI, MAIJA 1985: Lopen murretta. Suomen kielen näytteitä 21. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 34. Helsinki.
- LÖNNBOHM, O. A. F. 1879: Jääsken, Kirvun ja osittain Rautjärven ja Ruokolahden pitäjien kielimurteesta. *Suomi* II: 13. Helsinki.
- MA = Muoto-opin arkisto. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- MATIHALDI, HILKKA-LIISA 1979: *Nykysuomen modukset*. I. Kvalitatiivinen analyysi. *Acta Universitatis Ouluensis. Series B Humaniora No 7. Philologica No 2*. Oulu.
- NS = *Nykysuomen sanakirja* I–VI. WSOY, Porvoo 1951–61.
- OJANSUU, HEIKKI 1922: Itämerensuomalaisten kielten pronominioppia. Turun suomalaisen yliopiston julkaisuja B 1: 3. Turku.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. Toinen, tarkistettu painos. WSOY, Porvoo.
- RÄISÄNEN, ALPO 1990: Rakenne *tulee kuuluu/näkyy* 'kuuluu/näkyy tulevan'. — Laatokan piiri. Juhlakirja Heikki Leskisen 60-vuotispäiväksi 10.10.1990 s. 150–157. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 60. VAPK-kustannus, Helsinki.

»Onko se minkäläistä?» – kysyvyyden redundanssia puhe-suomessa

- Sananjalka. Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Turku.
- SETÄLÄ, E. N. 1883: Lauseopillinen tutkimus Koillis-Satakunnan kansankielestä. Suomi II: 16. Helsinki.
- 1973: Suomen kielen lauseoppi. Tarkistanut Matti Sadeniemi. Kuudestoista painos. Otava, Keuruu.
- SILTANEN, JUHA 1991: Foxtrot eli valkoiset varjot. Teatteri-lehden julkaisusarja nro 17. Kustannus Oy Teatteri, Iisalmi.
- SIRELIUS, U. T. 1894: Lauseopillinen tutkimus Jääsken ja Kirvun kielimurteesta. Suomi III: 10. Helsinki.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Helsinki.
- SMSA = Suomen murteiden sana-arkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- SUOJANEN, M. K. 1977: Mikael Agricolan teosten indefiniittipronominit: totalitiivit. SKST 334. Pieksämäki.
- Suomen kielen perussanakirja. Ensimmäinen osa A–K. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. VAPK-kustannus, Helsinki 1990.
- Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aiheista. SKS, Helsinki.
- TUOMIKOSKI, R. 1969: Asemoisilmaustemme luokittelusta. Suomi 114: 4. SKS, Forssa.
- TURUNEN, AIMO 1956: Pohjois-Karjalan murreopas. Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseuran julkaisuja. Otava, Helsinki.
- Vir. = Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.
- VIRTARANTA, PERTTI 1982: Länsi-Kannaksen murrekirja. Kotiseudun murrekirjoja 3. SKST 353. Vammala.
- VÄÄTÄINEN, HELENA 1977: Havaintoja kysymysten ja vastausten muodostamisesta suomen kielessä eräiden Veijo Meren tekstien pohjalta. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- YLI-LUUKKO, EEVA — YLI-PAAVOLA, JAAKKO 1987: Kerimäen murretta. Suomen kielen näytteitä 29. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 50. Helsinki.
- YLI-VAKKURI, VALMA 1986: Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turku.
- ZAEFFERER, DIETMAR 1990: On the Coding of Sentential Modality. — Johannes Bechert, Giuliano Bernini, Claude Buridant (toim.), Toward a Typology of European Languages s. 225–229. Empirical Approaches to Language Typology 8. Mouton de Gruyter. Berlin, New York.

Redundant question-marking in spoken Finnish

HANNELE FORSBERG

There are two main ways of forming questions in Finnish: with the interrogative particle *-ko*, and with a question word (an interrogative pronoun or adverb). However, in the spoken language there sometimes occur questions which have both these interrogative markers: the particle attached to the initial constituent — usually the verb — and a ques-

tion-word at the end of the sentence, usually beginning with *mi-*. E.g. *Onko se minkäläistä?* 'What is it like?' *Näkeekö minusta mitä?* 'What am I showing?' [Literally: what can be seen from me?] These redundant forms are the subject of the article. Designated KOMI-questions by the writer, these structures are generally interpreted as paraphrases of

the standard wh-question form (*Minkäläistä se on? Mitä minusta näkee?*). In most cases they are genuine questions and an answer is expected, but the same structure is also occasionally used in indirect questions, e.g. *En minä tiedä, onko se minkäläinen* 'I don't know what it is like'. The article seeks to explain how these KOMI-questions have arisen and also examines their pragmatic function.

In the first place, KOMI-questions can be explained on the basis of a dialectal, indefinite use of interrogatives which is also found in conditional subordinate clauses and emphatic negative clauses, especially in East Finland. For instance, in the sentence *Näkeekö minusta mitä?* the question word originally meant 'something' (*jotakin*) or 'anything' (*mitään*), depending on the context. A sentence of this kind could have been easily understood also as a variant of a wh-question, actually comprising two questions: am I showing something, and if so, what? The uncertainty of this proposition softens the abruptness of the question, making it more polite than a direct form.

The double use of the two question morphemes can also be motivated by

psycholinguistic and pragmatic factors which are in the interests of both speaker and hearer. The structure can be seen as a kind of contamination, where the speaker alters his plan in mid-clause. It is similar to the kinds of dislocations that are common in speech: at the start of the clause the speaker marks it as interrogative with the particle, and only later specifies the focus of the question by means of a question-word. This arrangement also serves the information structure, and it can be regarded as a thematic word-order variant of an interrogative clause. The dislocation of the wh-constituent is also clearly affected by its weight: the longer the constituent, the more easily it is left to clause-final position.

Whatever the course of development leading to the use of the KOMI-structure, the additional nuance it adds always has the same effect, of softening the question. Finnish wh-questions can be made more polite by means of certain clitic particles, the potential mood, and the past tense; all these give rise to implications which are partly similar but partly different. KOMI-questions can be added to this set of politeness markers.